

Skrivesenteret

Nasjonalt senter for skriveopplæring
og skriveforskning

Begrepsforklaring

Dette dokumentet kompletterer Skrivesenterets vurderingskriterier («mestringsnivåbeskrivelser»/»MNB-16»).

Begrepsforklaring

Atmosfære. Begrepet relaterer til stemningen som skapes i en fiksjonstekst. En god tekst kan gjennom språklige virkemidler formidle en atmosfære: at det er skummelt, vakkert, avslappende, spennende og så videre.

Begrep (område: skriver-leser-interaksjon). Dette gjelder fremmede eller uvanlige begrep som krever en forklaring. Det kan være nye eller selvlagde ord i skjønnlitterære tekster, forkortelser eller utilgjengelige begrep i sakprosa.

Deltakere (område: skriver-leser-interaksjon). Begrepet relaterer til spørsmålet: Hvem er personene i teksten? I en tekst der dette er uklart, vil det f.eks. være vanskelig å forstå hvem «han» viser til eller hvilken rolle navngitte personer spiller i teksten.

Finitt verb. Finitte verb er verb som er bøyde i formene presens (*jeg skriver*), preteritum (*jeg skrev*) og imperativ (*Skriv!*).

Fonologisk stavestrategi. Å benytte en fonologisk stavestrategi innebærer å skrive ord «lydrett», uten å ta hensyn til skriftspråkets regler. Eksempler er ord som *va* (hva) eller *såpp* (sopp). Fonetisk sett er ordene skrevet riktig, men de ortografiske konvensjonene er ikke fulgt¹.

Forfelt. Forfeltet er de ordene som kommer før det **finitte verbet** i en helsetning. I setningen *Han liker basketball* utgjøres forfeltet av «han». I setningen *Dersom hun ikke rydder, vil hun få det travelt* er forfeltet *Dersom hun ikke rydder*.

Formverk. Et språks formverk viser hvordan ord bøyes og dannes i språket. På norsk finnes bøyingsmønstre for substantiver (gutt- gutten), adjektiver (stor – større) og verb (spiser – spiste). Ord dannes ved å legge en for- eller etterstavelse (lykkelig – ulykkelig, sikker - sikkerhet) eller ved at to eller flere ord settes sammen til ett (skrivebok, dundyne).

Fyllord. Fyllord betyr i denne sammenhengen ord som forekommer ofte i muntlig språk. De kan være unødvendige for meningen i en skriftlig setning. Eksempel på slike fyllord kan være *liksom, veldig, på en måte, holdt jeg på å si, hadde jeg nær sagt*. Overforbruk av slike ord kan gi lite innhold til tekster.

Handlingsdreven. I en handlingsdreven tekst er hovedfokus rettet mot det som skjer i teksten. En tekst som ikke er handlingsdreven, kan f.eks. være språk- eller karakterdreven.

Helsetning. Se *setning*.

Ikke-lydrette ord. Ord som ikke skrives slik de uttales. Se eksempler under **fonologisk skrivestrategi**.

Motiv. Motiv er det teksten handler om rent konkret, mens tema er det som teksten handler om på et dypere nivå. I en tekst som handler om to brødre, kan motivet være en slåsskamp og temaet sjalusi.

Omstendigheter. I sakpregede tekster kan en skriver orientere leseren gjennom å fremstille det som skjer på en eksplisitt måte, f.eks. hvor og når noe finner sted. I en tekst som ikke gjør rede for omstendigheter kan det f.eks. være vanskelig å vite hva *her, der, da* og så videre viser til.

Og-/å-feil. Infinitivmerket *å* og konjunksjonen *og* blandes noen ganger i skrift, siden begge uttales likt. Infinitivmerket *å* skal bare stå foran verb i infinitiv, *og* skal stå mellom sideordnede ord eller ordgrupper.

---

¹ Høien, T. og Lundberg, I. (2012). *Dysleksi: Fra teori til praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Presisjon i formuleringer og begreper. Et presist språkbruk innebærer at en anvender nøyaktige begreper og uttrykk. F.eks.: i steden for å si *Jeg fortalte hva som hadde skjedd til fyren i uniform* kan en si *Jeg avga vitneforklaring til politibetjenten*. På samme måte er presisjonen høyere i *jeg klatret opp i treet* enn i *jeg gikk opp i treet*, ettersom verbet *gikk* ikke beskriver handlingen på en presis måte. Formål med skrivingen og mottaker av teksten avgjør hva som er formålstjenlig presisjon.

Relasjon mellom skriver og leseren i oppgavebestillingen. Relasjonen mellom skriver og leser handler om formålet med kommunikasjonen; noen henvender seg til en annen i et bestemt ærend. I en tekst kommer en skriver derfor mer eller mindre tydelig til å framstille seg selv og leseren på en bestemt måte. Skriveren kan f.eks. innta posisjonen som en ekspert som informerer en annen. Relasjonen mellom skriver og leser kommer blant annet til uttrykk gjennom stiltonen som brukes. Avhengig av hvem som henvender seg til hvem, kan tonen være vennlig, formell, saklig eller overlegen. Relasjonen mellom skriver og leser kan også etableres ved hjelp av «interpersonell metatekst»². Skriveren posisjonerer seg selv og leseren f.eks. ved å gradere påstander (f.eks. *det virker som om*), være emfatisk (f.eks. *det er en kjensgjerning*), uttrykke holdning (f.eks. *merkelig nok*), bygge relasjon til leseren (f.eks. *som du kan se*; *vi skal se nærmere på*) eller inkludere referanser til forfatteren (*jeg, min*).

Samsvarbøying. Samsvarbøying handler om at et ord bøyes i samsvar med et annet. Bøyingen gjøres etter kjønn og tall (f.eks. *et grovt brød/grove brød*). Ordet som styrer bøyingsformen er gjerne et substantiv eller et pronomen. Eksempel på manglende samsvarbøying: **denne mann er våre pappa* og **en rød hus*.

Setning. En setning er den minste grammatiske enheten i språket vårt. Den består vanligvis av verbal (det som blir gjort: *Kari løper*) og subjekt (hvem som gjør noe: *Kari løper*), og eventuelt andre setningsledd i tillegg (*Kari løper gjennom skogen*). Noen setninger kan bestå av bare et verb i imperativ, men da er subjektet underforstått (*Løp!*). Vi skiller mellom tre typer setninger, alt etter hvilken funksjon de har:

- Helsetning (hovedsetning): En helsetning kan stå alene og er ikke underordnet noen annen setning (f.eks. *Mannen løper*)
- Leddsetning: En leddsetning gir ingen mening alene, men bare som ledd i en helsetning (*Fordi han løper fort, rekker han alltid bussen*)
- Setningsledd: Setningsledd er ett eller flere ord som har en bestemt grammatisk funksjon i en setning.

Setningsforbindere. Setningsforbindere er ord som binder setninger sammen. De kan binde helsetning til helsetning, leddsetning til leddsetning eller leddsetning til helsetning. Slike setningsforbindere kan deles inn i grupper etter hvilken funksjon de har i teksten³:

- Å knytte fakta til fakta: *og, samt, så, også, videre, dessuten, for eksempel*
- Å organisere etter tid: *da, når, deretter, samtidig, etter ei stund*
- Å uttrykke motsetninger: *men, derimot, likevel, til tross for*
- Å uttrykke alternativ: *eller, alternativt*
- Å sammenlikne: *som, enn*
- Å markere årsak-virkningsrelasjoner: *fordi, derfor, altså, på grunn av, ettersom*
- Å markere betingelsessammenhenger: *hvis, dersom, om*
- Å markere hensikt: *for at*

Setningsstruktur. Setningsstrukturen (ordstillingen) handler om setningsleddenes rekkefølge og hvordan de ulike leddene forholder seg til hverandre (underordning).

² Hyland, K. (1998). Persuasion and context: The pragmatics of academic metadiscourse. *Journal of Pragmatics*, 30(4), 437–455.

³ Iversen, H. M. & Otnes, H. (2016). *Å lære å skrive. Tekstkompetanse i norskfagets skriveopplæring*. Oslo: Universitetsforlaget.

Kompleks setningsstruktur. Kompleksitet framstår ofte ved at mange setninger er vevd inn i hverandre: *Hvis du ser på de som sykler i «Tour de France» så ser du at alle som er med der bruker hjelm.* Perioden starter med en vilkårssetning (hvis-setning). Denne vilkårssetningen har en ny leddsetning (som-setning) i seg. Den resterende delen av perioden utgjøres blant annet av en ny leddsetning (at-setning) som også har en leddsetning (som-setning) i seg.

Skilting. Skilting er metatekstlige signaler.⁴ Dette innebærer at forfatteren bruker overskrifter og språklige markører f.eks. for å signalisere hva som skal komme eller hvordan teksten er bygd opp (*først vil jeg presentere, deretter diskutere*), eller for å markere logisk sammenheng (*hvilket altså betyr*).

Som-setning. Som-setninger (relativsetninger) er leddsetninger som innledes med ordet *som*. Det skal alltid stå komma etter en som-setning. Eksempler: *Som vi så i går, er det masse blåbær i skogen.* *Artistene som gjestet Trondheim, var fornøyde med oppholdet.*

Språklige virkemidler. Språklige virkemidler er ord og formuleringer som vi bruker for å understreke mening i ytringene våre. Eksempler på dette kan være:

- synonymer, ord som betyr det samme (varm–het)
- antonymer, ord som betyr det motsatte (varm–kald)
- besjeling (*Store maskiner spiser seg innover frodige beitemarker med en uhyggelig appetitt*)
- gjentakelse (*Det har jeg gjort mange, mange, mange ganger*)
- humor
- ironi
- sammenligning (*Kari er skjønn som en rose; Hunden ligner på en løve.*)
- metaforer (*Elgen er skogens konge*)
- rim
- overdrivelser
- underdrivelser

Struktureringssprinsipper. Man kan bygge opp en tekst på en formålstjenlig måte ved hjelp av struktureringssprinsipper. Tekster kan f.eks. få en temastruktur ved at hvert tema blir behandlet i et eget avsnitt. Man kan også ha en struktur der det veksles mellom to sider av en sak, dette ser vi ofte i drøftende eller argumenterende tekster. I noen tekster presenteres hovedpoenget først, og resten av teksten utdyper hovedpoenget. Dette prinsippet er vanlig i avisartikler, der intensjonen er at leseren så raskt som mulig bør være i stand til å trekke ut essensen av teksten. I andre tilfeller er det mer formålstjenlig å presentere et solid faktagrunnlag før man legger fram sin hypotese eller påstand. Fiksjonstekster er gjerne bygget opp kronologisk (etter tidsforløp), men kronologi kan også brytes gjennom grep som frampek, tilbakeblikk eller parallellhistorier. Noen tekster starter midt i handlingen (dvs. *in medias res*).

Syntaks. Syntaks er læren om hvordan vi setter sammen ord til setninger og fraser. Syntaktiske regler i språket bestemmer ordenes plass i setningen. Den vanligste oppbyggingen i norsk syntaks er subjekt–verbal–objekt (SVO): *Kari skjøt en hjort*, eller verbal–subjekt–objekt (VSO) i spørresetninger: *Skjøt Kari en hjort?*

Tema/tematikk. Tema er det som teksten handler om på et dypere nivå, men **motiv** er det teksten handler om rent konkret. I en tekst som handler om to brødre, kan motivet være en slåsskamp og temaet sjalusi.

Temasetning. En temasetning er den første setningen i avsnittet. Den introduserer hovedideen i avsnittet. Den gir leseren en pekepinn om hva avsnittet handler om. Setningen er generell og uten for mange detaljer.

---

⁴ Iversen, H. M. & Otnes, H. (2016). *Å lære å skrive. Tekstkompetanse i norskfagets skriveopplæring*. Oslo: Universitetsforlaget.

Tempus. Tempus er et grammatisk begrep for verbformene som uttrykker tid. I denne sammenhengen tenker vi først og fremst på to former av verbet; presens (*skriver*) og preteritum (*skrev*). For å få fram andre tidsforhold, bruker vi sammensatte verbformer: hjelpeverb og hovedverb (*kunne ha skrevet*). Funksjonell bruk av tempus vil si at skriveren tar i bruk ulike verbformer for å skape mening i tekst. Direkte tale eller generelle kommentarer kan, der det er hensiktsmessig, gjengis i annen tempus enn resten av teksten. F.eks.: *jeg løper fort, sa hun* og *Jeg spiller blokkfløyte, og en dag satt jeg ved kjøkkenbordet og spilte*. På samme måte kan tempusskifter brukes for å markere høydepunkt i fortellinger. F.eks.: *Kristian gikk bortover den mørklagte gata. Plutselig ser han et skarpt fluoriserende lys rett foran seg*.

Utdyping. Utdyping innebærer at et innhold som i detalj er forklart, eksemplifisert, begrunnet eller beskrevet.

Vekting av innhold. I en tekst der innholdet er vektet på en hensiktsmessig måte, får sentrale innholdsmomenter mer utfyllende behandling enn de som ikke er så sentrale. I en tekst som handler om en tur, er det selve turen og ikke forberedelsene til den som er det sentrale og som skal vektlegges. Hensiktsmessig vekting av innhold kan også bety at alle innholdsmomentene er like viktige og får omtrent like stor plass. I en tekst som handler om Norge, vil det være relevant å skrive om brunost, men hvis åtte av ti sider handler om brunost, er ikke innholdet vektet på noen god måte.